

Vince László

A DÉL-TIROLI NÉMET SAJTÓ NYELVPOLITIKAI SZEREPVÁLLALÁSA

Egy kvalitatív interjúelemzés eredményei

Bár az utóbbi években jelentősen megnőtt a kisebbségi médiával foglalkozó kutatások és tanulmányok száma, ez idáig meglehetősen kevés figyelem irányult a médiumok identitásalakító szerepének vizsgálatára (lásd például Busch: 1999; Cormack: 1998, 2004, 2007; Moring: 2007).

A határon túli magyar közösség autonómia-törekvései kapcsán gyakran kerül szóba Dél-Tirol, a német többségű olaszországi autonóm tartomány, ahol Európa egyik leginkább példaértékűnek tartott kisebbségvédelmi modellje működik.

Jelen írás célja, hogy bemutassa, hogyan gondolkodnak, hogyan vélekednek a régió vezető napilapja, a német nyelvű *Dolomiten* újságírói lapjuk kisebbségi és kulturális közvetítő szerepvállalásáról.

Dél-Tirol

Olaszország 20 tartományából 5 területi autonómiával rendelkezik, közülük az egyik Dél-Tirol. A tartományt az első világháborút követő békeszerződések által csatolták Ausztriától Olaszországhoz.

A fasizmus évtizedei alatt a német kisebbség rendkívüli elnyomásnak volt kitéve. A német tanítási nyelvű iskolákat bezárták, a német hivatalnokokat elbocsátották, s helyükre olaszokat hoztak. A „Tirol” név használatát betiltották és a német helységnevek használata is tilos volt. A német családneveket és keresztnéveket olaszra változtatták, és 1927-től kezdődően még a sírfeliratokat is olaszul kellett írni (bővebben Meraner 2004, Unterkircher 2006).

Az ellenállási mozgalom a második világháborút követően, a Dél-Tiroli Néppárt (Südtiroler Volkspartei) alapításával indult. Az 1950-es, 1960-as években számos merényletre került sor, melyek célpontjai olasz szobrok, a betelepülő olasz munkások számára épülő – még lakatlan – tömbházak, emlékművek, stb. voltak (bővebben

Peterlini: 2005). A német ajkú kisebbség helyzete az 1972-es, úgynevezett második autonómia statútummal rendeződött.

Dél-Tirolban ma a német nyelv hivatalos státussal rendelkezik, s az olasszal egyenrangúan használható. Az állami alkalmazottak számára mindkét nyelv ismerete kötelező, s a német és olasz gyermekek az általános iskola első osztályától kölcsönösen tanulják egymást nyelvét. Az autonómia legsarkalatosabb pontja az úgynevezett etnikai arányosság elve (Proporzsystem): az állami intézményekben nyíló állásokat, a lakásépítési támogatásokat valamint a szociális bérlakásokat az egyes településeken élő népcsoportok arányában osztják el.

Dél-Tirol 483 000 lakosából 330 000 (69%) német anyanyelvű (ez Olaszország teljes lakosságának alig 0,5%-a). A régió 116 településből 103 német többségű. A német ajkúak aránya 21 településen 99% felett van, míg 46 településen 95% felett (Südtirol Handbuch 2006). A dél-tiroli németek közössége azon kevés kisebbség egyike, melynek folyamatosan nő a lélekszáma: míg 1920-ban 200 ezer német ajkú élt a régióban, ma számuk ennek több mint másfélszerese.

A dél-tiroli német sajtó

2004-es adatok szerint 1000 olasz állampolgárra 105 napilap esik (<http://www.populstat.info/Europe/italyg.htm>). Dél-Tirolban két német nyelvű napilap jelenik meg: a *Dolomiten* példányszáma átlagosan 56 000, míg a *Neue Südtiroler Tageszeitung* példányszáma 10 000 körül mozog. Ez azt jelenti, hogy a 330 ezres dél-tiroli német közösség körében 1000 emberre 200 napilap esik, ami duplája (!) az olasz átlagnak. (A különbség jelzés értékű a kulturális különbségek szempontjából.)

A német hetilapok közül legjelentősebb az *FF Südtiroler Wochenmagazin* és a *Südtiroler Wirtschaftszeitung* című gazdasági hetilap. A régióban több folyóirat is működik.

A Dolomiten

Dél-Tirol legnagyobb példányszámú napilapját 1882-ben *Der Tiroler* néven alapították. Az újság 1914 óta működik napilapként. Mivel a fasiszmus idején a „Tirol” név használatát betiltották, az újság 1923-tól *Der Landsmann*, majd 1926-tól *Dolomiten* néven jelent meg. A nácik 1943-ban betiltották a lapot, és csak 1945-ben jelenhetett meg újra.

Az autonómiáért folytatott harcok idején főszerkesztőjét – „hamis információk” terjesztése miatt – többször elzárták.

A lap életében meghatározó esemény volt a legutóbbi főszerkesztőváltás. Dr. Toni Ebner ugyanis, aki 1994-ben került a lap élére, több komoly változtatást is végrehajtott a lap szerkesztésében. Az újságot négy szekcióra tagolta: az elsőben a belpolitika, a külpolitika és a kultúra kaptak helyet, a másodikban Dél-Tirol régió általános hírei, a harmadik szekcióban Dél-Tirol kistérségeinek hírei, míg a negyedikben a sporthírek. A harmadik szekció összeállítása külön figyelmet érdemel: Dél-Tirol összesen nyolc mikrorégióból áll, s az újság minden mikrorégió híreiről egy teljes oldalon számol be.

Ma a *Dolomiten* egy katolikus orientációjú regionális napilap, mely aktívan védi a német és ladin kisebbség etnikai, kulturális, gazdasági és szociális jogait (Ebner, Rautz 2006). A lap tulajdonosa az Athesia kiadóvállalat. A szerkesztőségben összesen 47 újságíró dolgozik, az újság hetente hat napon jelenik meg.

A kutatás tárgya

Kutatásom célja az volt, hogy tájékozódjam, milyen többlettartalommal tölti meg a kisebbségi szerepkör Dél-Tirol vezető német napilapját.

Az újságírók véleményét ennek tükrében három témakörrel kapcsolatban szerettem volna megismerni:

1. a kisebbségi és a többségi sajtó működése közti különbségek Dél-Tirolban (milyen eltérést mutatnak gondolkodásmódjukban a német és az olasz anyanyelvű újságírók)
2. a *Dolomiten* nyelvpolitikai szerepvállalása (mennyire érzik feladatuknak az újságírók a nyelvhasználati jogok védelmét)
3. valamint a *Dolomiten* kultúráközvetítő szerepe (milyen újságjuk kapcsolata az olasz ajkú és a kétnyelvű olvasókkal¹)

Módszer

Általánosan elfogadott, hogy a személyes attitűdök, érzések felszínre hozásában az egyik legalkalmasabb kutatási módszer a személyes interjú. Ennek egyik fő oka az, hogy a tapasztalatok szerint a nyitott kérdésekre sokkal gyakrabban és sokkal részletesebb válaszok érkeznek, mint más kutatási eljárásoknál (Dahmström: 2000). E mellett az interjúk készítése során a kutató egyben megfigyelő szerepet is betölt, és az adatközlők különböző attitűdjeit is le tudja jegyezni.

A *Dolomiten* újságírói közül négygyel készítettem interjú. Az interjúkra 2007. szeptember 21-én került sor, Bozen-ben, a lap szerkesztőségben. Egy interjút teljes egészében, hármat pedig tömörített formában közlök.

Az interjúk elemzéséhez a jelentéskoncentráció (a szövegrész rövidebb formára korlátozása) és a jelentéskategorizáció (a válaszok kategóriákba kódolása) módszereit választottam (mindkét módszerről részletesebben Kvale: 1997). Az attitűd értékű válaszokat a következőképpen kódoltam: ++ (nagyon), + (meglehetősen), 0 (semleges válasz), - (kevésbé), — (egyáltalán nem). A különböző jelentésegységeket egy táblázatba strukturáltam.

Eredmények

Dr. Toni Ebner, főszerkesztő

A kisebbségi lapok általában regionális lapként működnek, s ebből adódóan sokat foglalkoznak az adott régió eseményeivel. Fontos jellemzőjük még, hogy azon túl, hogy – a többségi lapokhoz hasonlóan – követnek egy bizonyos politikai irányvonalat, feladatuknak tekintik a kisebbségi jogok védelmét. Elsősorban ez különbözteti meg őket a hagyományos regionális-lokális lapoktól. Így van ez a mi esetünkben is: a *Dolomiten* keresztény szellemiségű újság, s mindig feladatának tekintette a dél-tiroli ladin és német kisebbség jogainak védelmét. A helyi olasz laptól – amellett, hogy mi más nyelven jelenünk meg – megkülönböztet még bennünket, hogy híreinkben, tudósításainkban máshová tesszük a hangsúlyokat. Az *Alto Adige* gyakran képvisel olasz nacionalista nézeteket, gyakran tematizál olasz nemzeti kérdéseket, míg a *Dolomiten* a kisebbségek nézőpontját képviseli, így bizonyos témák kapcsán a két lap teljesen ellentétes nézeteket vall. Jellemző még e mellett, hogy az olaszországi és a német nyelvterület lapszerkesztési hagyományai eltérőek: az olaszországi lapokba mindent belezsúfolnak, a német lapok strukturáltabbak. Egy kisebbségi lap számára nem elegendő, hogy hetilapként működjön; fontos, hogy a kisebbségi olvasók naponta azonosuljanak közösségükkel, naponta találkozzanak az anyanyelvükkel, saját kultúrájukkal, és naponta kapjanak impulzusokat a közösségük ügyein való gondolkodáshoz.

A kisebbségi lapok számára rendkívül fontos, hogy foglalkozzanak nyelvpolitikai kérdésekkel. Ma szerencsére már nem kell amiatt aggódnunk, hogy fennmarad-e régióinkban a német nyelv, mint a fasiszta időkben; ugyanakkor tisztában vagyunk vele, hogy a nyelv ápolása, megőrzése közösségünk fennmaradásának kulcsa. Lapunk rendszeresen foglalkozik nyelvpolitikával, nyelvhasználati kérdésekkel. Hentente egyszer pedig van egy kifejezetten nyelvi ügyekkel foglalkozó rovatunk, ami mindig valamilyen aktuálisan felmerülő nyelvi kérdést világít meg.

1. táblázat. Saját

	Dr. Rupert Bertagnoli, regionális hírek	Dr. Hatto Schmidt, regionális hírek	Christian Unterhuber, regionális hírek
<i>Különbségek a többségi és a kisebbségi lapok között</i>	Más nyelven jelenünk meg; ápoljuk, és előtérbe állítjuk a kisebbségi nyelvet; ha nem akarunk beolvadni a többségbe, el kell különülnünk; véde-nünk kell érdekeinket; tudatosabban kell viszonyulnunk a nyelvünkhöz és a kultúránkhöz, mint ahogy a többség viszonyul a magáéhoz, melyet természetesen tart; erős régi-onális karakter; a nyelvi kérdésekkel kapcsolatban az Alto Adige velünk ellenező véleményt képvisel; német nyelvű, konzervatív, katolikus lap vagyunk.	Mások a súlypontjaink; a helyi olasz lap sokkal nagyobb terjedelemben foglalkozik olasz belpolitikával, míg mi nagyobb kitekintést nyújtunk az osztrák belpolitikára, és a német nyelvterületre. Politikai nézeteink is eltérnek; az Alto Adige szerint az olaszok kisebbséget alkotnak Dél-Tirolban; a nyelvi kérdésekkel szemben ellenkező előjellel foglalkoznak, és nagy hangsúlyt fektetnek az olaszok jogainak védelmére.	Erőteljesen foglalkozunk kisebbségi témákkal, egyes kérdéseket a kisebbség perspektívájából mutatunk be, míg a többségi újság a többség szempontjából. Máshogy látjuk például az Ausztriához fűződő viszonyt, vagy a latin kisebbség helyzetét. Kritikussabbak vagyunk a mindenkori olasz kormányval szemben; a német lapszerkesztési elveket követjük, más lapunk layout-ja. Munkatársaink túlnyomórészt dél-tiroliak, míg a helyi olasz lap újságíróinak többsége Olaszország más részeiből érkezett.
<i>A kisebbségi lap nyelvpolitikai szerepvállalása</i>	A nyelvpolitika alapvető munkája; nagy hangsúlyt fektetünk a nyelvi jogok érvényesülésére, a kétnyelvűség betartására; lapunkban egyetlen olasz szó sem jelenhet meg; gyakran töltöm be a „nyelvi rendőr” szerepét, gyakran írok arról, hogyan valósul meg a kétnyelvűség a hivatalokban. A falvakban nem beszélnek olaszul, így az ott lakók csak akkor szembesülnek a nyelvhasználati problémákkal, amikor bejönnek egy hivatalba.	Az oktatásra nagy hangsúlyt fektetünk. Gyakran megírom, hogy ha egy nyelvtanulást látunk, vagy ha egy pályaudvaron a hangosbemondó nem tájékoztat németül, akkor arról kritikusan írok. A német neveknek, kifejezéseknek utána lehet nézni, ha mégsem tették, az egyszerűen hanyagság. Van egy nyelvkritikai rovatunk, melyben megírjuk a gyakori nyelvi hibákat, s hogy valamit hogyan kell helyesen mondani; egyetlen olasz szót sem írok le, még hirdetésekben sem.	Gyakran írok nyelvpolitikáról; bizonyos hivatásokban, noha törvény kötelezi őket erre, mégsem beszélnek németül, mely számunkra a második, számunkra az első nyelv. A nyelv a mi kultúránk. Mivel nyelvünkkel együtt a német kultúrához tartozunk, nyelvünk megtartása rendkívül fontos egy idegen államban. ezért a nyelv nagyon fontos számunkra. Lapunk működésének meghatározó elve, hogy egyetlen olasz szó sem kerülhet nyomtatásba.
<i>Olasz és kétnyelvű olvasók</i>	Régiókban az olaszok száma csökken, a bevándorlóké viszont nő. A Dolomiten számára a potenciális olvasókról van szó.	Az olvasóink körében végzett reprezentatív felmérésekből tudjuk, hogy lapunkat olaszok is olvassák; talán mert jobban tájékoztatunk, mint a konkurens olasz lap.	Ugyan mit tehetnénk, hogy az olaszok is olvassák lapunkat? Nem hiszem, hogy külön tenni kéne valamit azért, hogy a kétnyelvűek minket olvaszanak. Minden témáról írunk, s ezek a kétnyelvűek számára is érdekesek. Mit tehetnénk még? Talán írjunk olaszul?

Különösebben nem szorgalmazzuk, hogy a németül tudó olasz anyanyelvűek is olvassák a *Dolomiten*-t, úgy tapasztaljuk ugyanis, hogy ez magától megy. Minél több olasz tud németül, annál több olasz olvas német napilapot. Ez egy teljesen természetes jelenség. Évek óta ismeretes, hogy miközben az *Alto Adige* olvasóinak száma csökken, a *Dolomiten*-é nő. A dél-tiroli németek 60 %-a olvassa naponta a *Dolomiten*-t, 90%-uk hetente legalább egyszer. Hogy lapunk olvasótábora még mindig képes bővülni, az az olasz olvasóknak köszönhető. A legtöbb olasz azért olvassa lapunkat, mert tudja, hogy strukturáltabb, mint az olasz lapok, és így könnyen és gyorsan megtalálja benne az őt érdeklő írásokat.

Elemzés

Az alábbi táblázat a három kérdéskörrel kapcsolatban kapott válaszokat foglalja össze. Az első sorban az interjúk során elhangzott válaszokat tartalmazza, mellettük pedig az látható, hogy az újságírók közül hányan utaltak ugyanerre az aspektusra. A táblázatban ezen kívül belefoglaltam az újságíróknak az egyes témákkal kapcsolatos attitűdjeit is.

Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy az elemzés a különböző válaszokat annak fényében értékeli, hogy azok *magától jutottak-e eszébe* a válaszadónak; vagyis a válaszok nem egy direkt rákérdezésre érkeztek.

A „kisebbségi lap” a *Dolomiten*-re, a „többségi lap” a dél-tiroli olasz napilapra, az *Alto Adige*-re vonatkozik.

2. táblázat. Különbségek a kisebbségi és a többségi lapok között.

	Toni Ebner	Rupert Bertagnolli	Hatto Schmidt	Christian Unterhuber
A kisebbségi lap regionális karaktere	+	+	–	–
A kisebbségi lap szerepe a kisebbségi jogok védelmében	+	+	–	+
A kisebbségi lap keresztény szellemisége	+	+	–	–
A többségi lap az olasz nacionalistákat támogatja	+	+	+	–
Másképp viszonyulnak az olasz belpolitikához	–	–	+	+
Másképp viszonyulnak Ausztriához	–	–	+	+
Másképp viszonyulnak a Ladin kisebbséghez	+	–	–	+
Eltérő a lapok felépítése (struktúrája)	+	–	–	+
A kisebbségi lap munkatársai dél-tiroliak, a többségié általában nem	–	–	–	+

Az újságíróktól kapott információ alapján összességében véve a következő kép rajzolódik ki a *Dolomiten*-ről: keresztény, regionális, a ladin és német kisebbség jogaiért síkra szálló lap; felépítése a német hagyományokat követi; munkatársai dél-tiroliak; politikai orientációját tekintve pedig inkább Ausztriával, mint Olaszországgal foglalkozik.

3. táblázat. A Dolomiten nyelvpolitikai szerepvállalása

	Toni Ebner	Rupert Bertagnolli	Hatto Schmidt	Christian Unterhuber
A nyelv a kisebbség fennmaradásának kulcsa	+	–	–	–
A Dolomiten külön nyelvi rovatot működtet	+	–	+	–
A Dolomiten-ben egyetlen olasz szó sem jelenhet meg.	–	+	+	+
Milyen gyakran ír nyelvpolitikai témáról?	nagyon gyakran	nagyon gyakran	nagyon gyakran	nagyon gyakran
Mennyire tartja fontosnak a nyelvpolitikát?	nagyon	nagyon	nagyon	nagyon

Az újság nyelvpolitikai szerepvállalásával kapcsolatban elmondható: mind a négy újságíró nagyon fontosnak tartja, hogy lapjuk foglalkozzon nyelvpolitikával, s ennek tükrében mindegyikük gyakran ír a nyelvi jogok teljesüléséről, a lap pedig egy önálló nyelvi rovatot működtet; a *Dolomiten*-ben egyetlen olasz szó sem jelenhet meg (még hirdetésekben sem).

4. táblázat. A Dolomiten viszonya az olasz anyanyelvű és a kétnyelvű olvasókhöz

	Toni Ebner	Rupert Bertagnolli	Hatto Schmidt	Christian Unterhuber
Az olaszok és a kétnyelvűek tagolt felépítése miatt szeretik a lapot	+	–	–	–
...s mert talán jobban tájékoztat, mint olasz konkurens	–	–	+	–
Fontos lenne, hogy a külföldi bevándorlók olvassák a lapot	–	+	–	–
Nincs különösebb szándék az olasz és kétnyelvű olvasók megnyerésére	+	+	+	+
Mennyire tartja fontosnak az olasz és kétnyelvű olvasókat?	nem annyira	nem annyira	nem annyira	egyáltalán nem

Az újságírók nem tartják különösebben fontosnak, hogy olasz anyanyelvűek és kétnyelvűek is olvassák a lapot (a kérdést tulajdonképpen csak magyarázat után értették meg), s ebből adódóan nem is tesznek különösebb erőfeszítéseket a megnyerésükre; az egyik újságíró szerint ugyanakkor lényeges volna, hogy a lapot a bevándorlók is olvassák. Mindemellett azok a németül tudó olaszok, akik olvassák a *Dolomiten*-t, főként azért kedvelik az újságot, mert felépítése átlátható (négy szekcióra van tagolva, s bármelyikhez – például sport – könnyű hozzáférni anélkül, hogy az újságot végig kellene lapozni) illetve mert talán jobban tájékoztat, mint a rivális olasz lap.

Következtetések

Az interjúk elemzése során bebizonyosodott, a *Dolomiten* újságírói meglehetősen éles határvonalat látnak a kisebbségi és a többségi sajtó között, lapjuk és Dél-Tirol olasz nyelvű napilapja, az *Alto Adige* működésével kapcsolatos tapasztalataik tükrében.

A két újság nemcsak más nyelven íródik, de más kultúrához és más hagyományokhoz is kötődik.

Míg a *Dolomiten* kisebbségi lapként kisebb jelentőséget tulajdonít Olaszországnak, kritikus az olasz kormánnyal szemben, s elsősorban Dél-Tirol régió, valamint Ausztria irányába orientálódik, addig az *Alto Adige* Olaszországra és az olasz belpolitikára helyezi a fő hangsúlyt. Ennek fényében figyelemreméltó az is, hogy míg a *Dolomiten* újságírói elsősorban dél-tiroliak (néhány osztrák és német is dolgozik a lapnál), az *Alto Adige* munkatársai többnyire Olaszország más régióiból valók.

Ugyancsak markáns különbségek érhetők tetten a lapok politikai irányvonalával kapcsolatban. A *Dolomiten* fő feladatának a német és ladin kisebbség jogainak védelmét tartja. Abban, hogy az újságírók nagy figyelmet szentelnek a nyelvpolitikának, a nyelvi jogok védelmének és meglehetősen tudatában vannak lapjuk ebbéli szerepének, feltehetőleg az is tükröződik, hogy a dél-tiroliak évtizedeken át tartó elnyomás, majd nehéz küzdelmek során érték el jogaikat. Az *Alto Adige* karakterének ezzel szemben sarkalatos pontja, hogy kisebbségnek a dél-tiroli olaszokat tartja. Abban, hogy az állami szektorban legtöbb állás betöltéséhez mindkét nyelv ismerete szükséges (*csak* az olasz nem elegendő), s az újonnan nyíló munkahelyeket a népcsoportok arányában osztják el, az olasz lap nem a népek közötti egyenlőség perspektíváját, hanem az olaszokkal szembeni diszkriminációt látja. Mindezek következtében úgy tűnik, *Dél-Tirolban nemcsak a német közösség, hanem az olasz is folyamatosan harcol jogaiért.*

A két kultúra közötti szembenállás abból is látható, ahogyan a *Dolomiten* újságírói az olasz és a kétnyelvű olvasókról nyilatkoznak. Örülnek, ha az említett két csoport is olvassa lapjukat, ám különösebben nem tartják fontosnak olvasóközönségük

ilyen irányú bővülését, és ennek nyomán nem is tesznek semmilyen különösebb erőfeszítést az olaszok és kétnyelvűek meghódítására. Ezzel szemben az egyik interjúban felvetődött a régióba egyre nagyobb számban érkező bevándorlók mint potenciális olvasók elérésének kérdése. Van még egy figyelemreméltó körülmény: azt, hogy a *Dolomiten*-t olaszok és kétnyelvűek is olvassák, az újságírók elsősorban azzal magyarázzák, hogy lapjukban – tagolt felépítése miatt – könnyű eligazodni, valamint, hogy témáik jók, tájékoztatásuk minősége pedig talán jobb, mint a konkurens olasz lapé. Vagyis az, hogy az olasz vagy félig olasz olvasókat a német nyelv és kultúra iránti érdeklődés motiválná, nem merül fel bennük.

Következtetések

Mindent egybevetve elmondhatjuk, a *Dolomiten* újságíróival készített interjúkból egy nagyon határozott kisebbségi perspektíva rajzolódik ki: *a lap munkatársai meglehetősen tudatában vannak a dél-tiroli németek és olaszok közti nyelvi-kulturális különbségeknek; elszántan védik nyelvi jogaikat; s ha nem is akarnak mindenáron távolságot tartani a többségi népcsoporttal szemben, a közeledés lehetőségét nem igen keresik feléjük.*

Dél-Tirolban Európa – és talán a világ – egyik leginkább példaértékűnek tartott kisebbségvédelmi modellje működik. A német kisebbség jogai, illetve a területi autonómia működése gyakran keltik fel a kutatók figyelmét, és képezik kutatások tárgyát.

A dél-tiroli újságírókkal készült interjú egyik fontos tapasztalata, hogy a nyelvi jogok védelmében s a közösségük összetartásában, nemcsak politikai szervezeteik, hanem napilapjuk, a *Dolomiten* is rendkívül fontos szerepet játszik.

Hogy az újság kisebbségi-nyelvpolitikai szerepvállalása ugyanannyira példaértékű lehet más kisebbségi lapok számára, mint amennyire Dél-Tirol autonómiája vonzó más kisebbségi közösségek számára, nyitott kérdés.

Irodalom

- Busch, Brigitta (1999) Von Minderheitenmedien zu Medien in multilingualen und multikulturellen Situationen. Versuch eines Überblicks über das Forschungsfeld. *Medien Journal* 2. sz.
- Cormack, Mike (1998) Minority Language Media in Western Europe. Preliminary Considerations. *European Journal of Communication*, Vol. 13, No 1.
- Cormack, Mike (2004) Developing Minority Language Media Studies Mercator Media Forum. Volume 7, Number 1, March. University of Wales Press.
- Cormack, Mike (2007) The media and language maintenance in: Cormack, Mike–Hourigan, Niamh. *Minority Language Media: Concepts, Critiques and Case Studies*. Clevedon Multilingual Matters Ltd England.

- Dahmström, Karin (1991, 2000) Från Datainsamling Till Rapport - Att Göra En Statistisk Undersökning. Lund: Studentlitteratur
- Ebner, Toni-Rautz, Günther (2006) Minority Dailies Association 2001-2005. Verlagsanstalt Athesia AG Bozen/Bolzano
- Kvale, Steinar (1997) Den kvalitativa forskningsintervjun. Lund: Studentlitteratur
- Meraner, Rudolf (2004): Sprache, Sprachunterricht und Sprachenpolitik in Südtirol In: Bildung und Erziehung Nr 57. 2004/53-76
- Moring, Tom (2007) Functional Completeness in Minority Language Media. In: Cormack, Mike-Hourigan, Niamh: Minority Language Media: Concepts, Critiques and Case Studies. Clevedon: Multilingual Matters Ltd England.
- Peterlini Hans K. (2005) Südtiroler Bombenjahre. Von Blut und Tränen zum Happy End? Edition Raetia Bozen
- Südtirol Handbuch (2006) Südtiroler Landesregierung. Bozen/Bolzano Tezzele Print GmbH Leifers. Italy
- Unterkircher, Martin (2006): Unauslöschlich... Südtirolaktivisten berichten über ihren Umgang mit Folter - und Hafterfahrungen. Studienverlag Bozen/Bolzano Italy

Jegyzetek

- ¹ Ennek természetesen előfeltétele az a körülmény, hogy Dél-Tirolban a két népcsoport már az általános iskolától tanulja egymás nyelvét, s a régióban a német nyelv ismerete számos állás betöltéséhez követelmény.